

Микола Сулима

«НИКОГДА МЫ НЕ БУДЕМ БРАТЬЯМИ...»

(Образ України й українця в сучасній російській літературі)

Віддавна для Росії нас, нашої мови та культури або ж не було зовсім, або ж ми були чиєюсь вигадкою, проектом, фейком, чи, якщо й були, то поставали недолюбленими, неповороткими, зрадниками тощо. Скажімо, у відгуку К. Аксакова на поему М. Гоголя «Мертві душі», датованому 1842 р., Малоросію названо «живою частию Росії». Ми не будемо посилалися на численні укази про заборону української мови, що видавалися в царській Росії. Та все ж згадаємо негативну реакцію М. Горького на пропозицію перекласти роман «Мать» українською мовою. 1926 р. радянський класик уважав, що вона надходить від людей, які «не только утверждают различие наречий – стремясь сделать «наречие» языком, но еще и угнетают тех великороссов, которые очутились меньшинством в области данного наречия». Горький не залишився в самотині зі своїм презирством до української мови.

У сталінській Росії не погребував бандерівською темою Д. Самойлов (у 1960-х роках визнаний поет-демократ). Розповідаючи 1946 р. у вірші «Бандитка» про бандерівку, яку ліричний герой веде на розстріл, автор називає її «гадюкою» і радіє, що помиратиме вона в кюветі, «не ожидая трибунала». І нехай би собі зникав у нетрях письменницької біографії той розстріл без суду й слідства, так не дали йому упокоїтися. В опозиційній «Новой газете» кілька років тому Євг. Євтушенко вирішив ще раз нагадати промовистий епізод із біографії Д. Самойлова [26].

Подиву гідний і рядок у «записной книжке» Венедикта Єрофєєва, датований 1972 р.: «...от гуцульства к бендеровщине» [7]. Здавалося б, яке діло авторові поеми «Москва-Петушки» до України? Проте такою вже є російська людина – навіть співець горілки не може не висловитися на адресу українців...

Антиукраїнські настрої в російській літературі посилилися після проголошення незалежності України 1991 р.

1992 р. Йосиф Бродський написав оду «На незалежність України», яку прочитав 28 лютого 1994 р. на вечірці в Куїнсі-Коледжі (США). Мається магнітофонний запис цієї вечірки (відомості почерпнуті з Інтернету). Важко зрозуміти, як поет, витурений із СРСР, проклинає державу, що нарешті відділилася від імперії, підбираючи, як каже Л. Лосєв, біограф Й. Бродського, «кlišовані українізми й перемішуючи їх зі словами й виразами зі злодійського аргю, підсилюючи в такий спосіб відчуття незаконності, кримінальності відділення України від Росії» [19]:

*С Богом, орлы, казаки, гетманы, вертухаи!
Только когда придёт и вам помирать, бугаи,
будете вы хрипеть, цапаная край матраса,
строчки из Александра, а не брехню
Тараса.*

Не втримався, щоб не висловитися про розпад СРСР, відомий письменник-емігрант Юз Алешковський. Так, у різдвяному романі «Перстень в футляре» головний герой Гелій Револьверович Серйоз розмірковує: «До чого же не величественно подыхает грандиозная Империя, до чого же пошло врезает она дуба! Всякая бывше-партийная шобла самостийно поднимает чубатые головы. Украина сама загоняет шевелюру в петлюру...» (далі – про Литву, Кавказ, Татарстан, про Росію, яка «сама не живет и другим народам жить не дает, в том числе и русскому ... в сардельку спивающемся племенни» [1].

Свої жалі з приводу незалежності України висловив і Семьон Ліпкін. У вірші «Случайность» (1996) він засуджує «таможенный досмотр / Между Белгородом и Харьковом» [17].

Бідкається щодо ще «ненашого Крима» й Інна Ліснянська (дружина Семьона Ліпкіна): у вірші «В Киев Евдокии» (1996; очевидно, він адресований Євдокиї Ольшанській, відомому знавцеві творчості Анни Ахматової) [18].

Не залишилась осторонь від української теми і драматург та прозаїк Ніна Садур. У її романі «Немец» згадується Ялта, отождероїня змушена перебувати «серед пугливых колдовских «хохлов», які й «говорят, как будто им жарко», і «стоят на одном месте», у них «мутноватые склеротические глаза», і «все корабли» їм слід віддати; звичайно, тут і «андреевский поруганный флаг проплывает по нашим с Киной глазам» [25].

1998 р. у квітневому числі часопису «Москва» в розділі «Писательская тетрадь» з'явилися нотатки Михайла Лайкова «Гуляй, Украина! (Осень 1996 – осень 1997)». Тоді автор мешкав поблизу Дніпропетровська, клопотався про клаптик власної земельки, водночас натхненно паплюжачи все українське: підручник з історії України І. Крип'якевича, портрети на гривневих купюрах, хліб, президентів Кравчука і Кучму (ними «государства заканчиваются, а не начинаются»), освіту («государство готовит себе рабов»), «Слово о полку Ігоревім», яке не вважає українською пам'яткою, «Историю русов» – «книжку, роковым образом повлиявшей на становление и развитие украинства», книжки, яка «определила и то, что называется национальной идентичностью». Його дратує навіть звучання прізвищ Мазепа, Петлюра, Бандера (він не чує звучання власного прізвища...). Йому не подобається українське православ'я: воно не дало Сергея Радонежського чи Серафіма Саровського (Антоній і Феодосій Печерські – це не українські святі, вважає М. Лайков, а святі Київської Русі). Українські монастирі погані тим, що це культурні, політичні, господарські центри, а не Оптиная пустинь з її старцями. Не подобаються М. Лайкову й українські ікони XVII–XVIII сс. Ну, і, звичайно, не оминув автор кліше, що «привыкла Украина жить на чужой счет», «раньше Украина была на содержании в России», та ще таке – український народ завжди «чувствовал свою общерусскую принадлежность, кровное и духовное родство с великороссами и белорусами» [15]. Та найдивніше те, що ці нотатки підписав до друку письменник Леонід Бородін – той, що сидів в одній камері з Василем Стусом, був очевидцем останнього періоду життя українського поета-дисидента...

Україні було присвячене ще одне число часопису «Москва» – серпневе за 2002 р. В анотації зазначено: «Украина, Кубань, Карпаты,

Крым, Польша... Именно эти регионы дали авторов и темы в августовский номер «Москвы». Мы уверены, что не только шесть миллионов этнических украинцев, проживающих в России, но и любой человек, ощущающий в себе славянские основы, сможет понять стихи Ирины Жиленко, напечатанные в этом номере на украинском языке, – без перевода, а самобытную живопись художницы-самородка Екатерины Белокур – без объяснений». Україну в цьому числі, крім Ірини Жиленко (з післямовою доктора фізико-математичних наук Юрія Лисиці), представляв роман «Долгие поминки» Володимира Яворівського, повість «Веселые праздники» Валерія Єремєєва (Вінниця) та ін. Чим керувалася редакція «Москви», збираючи під одну обкладинку названі матеріали, – сказати важко. Особливо спантеличує стаття філософа Віталія Таланіна, члена російського філософського товариства РАН, ученого секретаря Запорізького відділення РФТ, під заголовком «Малороссия в объятиях глобализма и украинский „национализм”». В. Таланін не лише послідовно вживає назву «Малороссия-Украина», він заявляє, що в Україні «продолжает насаждаться искусственный язык, а люди продолжают говорить на русском языке. Вымучивается искусственная история, но ничего, кроме здорового, но и горького смеха, она вызвать не способна. И последние моменты утешают и дают надежду. Надежду на то, что лишь физический контур подвергся недугу, но духовный стержень «Малороссия – Россия», сиречь «Киев – Москва», все еще не загублен» [27].

Ще слід згадати матеріал із рубрики «Домашняя церковь» – статейку «Апостол Карпатской Руси. Житие священномученика Алексея (Кабалюка)», у якій робиться спроба повернути із забуття одного з русинських діячів, котрий колись прагнув, щоб Підкарпатська Русь стала автономною одиницею Російської Федерації... Словом, химерний дарунок братньому українському народу злагодила редакція часопису «Москва».

Приголомшливим є оповідання Михайла Єлізарова «Госпиталь». Народився письменник в Івано-Франківську, навчався в Харківському університеті. Зараз живе то в Німеччині, то в Росії. 2008 р. став лауреатом премії «Русский Букер». На початку 1991 р. він служив у війську. Про ці кілька місяців перебування в лавах радянської армії М. Єлізаров і розповів в оповіданні «Госпиталь». Той заклад, куди потрапляє герой, важко назвати шпиталем – це скоріше в'язниця. У палаті/камері зібралися «деди» і «духи». Особливо дістається «духам»:

«деди» знущаються з них, примушують себе обслуговувати – прати одяг тощо. Та найбільше дістається українцеві Шапчуку – щоб був поступливим, його б'ють, і він «выполняет возложенную задачу». Проте на справжнє пекло життя палати/камери перетворилося, коли в ній з'явився танкіст Прищепін. Герой зізнається, що з його появою «испытал в душе ноющую трещину», бо «воистину страшен оказался этот пришлый. Это он, танкист Прищепин, поселил смуту, кромешный ужас и проклятие». Скажімо, примусивши Шапчука прати свій одяг, танкіст не задовольнився якістю прання, через що б'є мокрою тільняшкою Шапчука, потім кидає вдяганку на підлогу і примушує хлопця підняти її зубами та ще й примовляти «Прости, «дедушка»!» Апогею це знуцання досягає, коли в шпиталі не залишилося начальства: «деди», випивши трилітрову банку самогонки, влаштували для «духів» пекло. Прищепін змусив Шапчука займатися з ним оральним статевим актом; наздогнавши хлопця в кімнаті, яка могла бути архівом чи бібліотекою, озвірілі «деди» згвалтували його. Принижений, розчавлений і знетямлений Шапчук у відчай рве статуту, конституції і матеріали з'їздів КПРС, аж поки його погляд не зупинився на карті Радянського Союзу: «Шапчук бросился к стене и сорвал карту, забарахтался под ней, вынырнул, швырнул на пол и кошачьими движениями начал полосовать глянцевое полотно. На спине его от усилий образовался подвижный мускульный горб. Шапчук запрокинул голову, и архив снова огласил мучительный трубный рев, словно вместе с картой Шапчук рвал и свою собственную шкуру.

Он потрошил страну, лежащую, как беззащитная шуба. Оторвал хлястик Прибалтики, крошечную, точно манжета, Молдавию, воротник Украины, подол Таджикистана.

Такающая бубнящая труха на миг обернулась внятными словами: «Шоб вы усі поздыхали!» – и взмыла к потолку воплем покрываемой ослицы.

Уже не было Шапчука, только бесноватая химера, что глумилась и чародействовала над поверженной картой» [5].

Згодьмося, написано талановито. Але правда й те, що серед двадцяти семи мешканців палати/камери не знайшлося жодної л ю д и н и – всі лишень запобігають перед Прищепінім (а серед них – представники майже всіх національностей, як то й заведено в радянській армії), оповідач боїться, щоб танкіст, не дай, Боже, не помітив і його. Тільки один «дед» Євсіков висловився: «Мне в принципе по х..., я не

русский, не украинец, я грек. Но вы же, как же вы так можете, своих?..» [5].

М. Єлізаров завершує оповідання так: «Был понедельник, девятнадцатое августа тысяча девятьсот девяносто первого года» – тобто підкреслює, що подія, ним описана, відбулася за кілька днів до проголошення незалежності України. А свідченням того, що герой «Госпиталя» аж ніяк не співчуває Шапчукові, є ось цей портрет хлопця: «Деревенского Шапчука прозвали Шапкой. Это громоздкий и запуганный парень из-под Львова. Он говорит на украинском, с бабьим привизгом. Шапчуку достаётся больше других» [5]. Чому я так уважаю? Бо М. Єлізаров, описуючи міста, де йому доводилося жити (зб. «Бураттини. Фашизм прошел», 2011), дає ось таку характеристику Івано-Франківську: «Я не вижу его лица – Ивано-Франковск повернулся ко мне спиной, что-то брюзжит на украинском – дребезжащий тембр, визгливый западенский тенорок с польскими интонациями» (до речі, дістається й Берліну – він у М. Єлізарова гей, Харкову – він невдаха, Москві – вона в нього жінка, яка молодиться). І далі: «Ивано-Франковск последнее время увлечен политикой. Часто ездит плацкартом в Киев – постоять на Майдане. Поорать, поскандировать. Я видел его фотографии с митингов.

Даже подумать не мог, что у орущего «Разом нас багато» Франковска может быть такое мудацкое выражение лица. Причем дело исключительно в артикуляции. Я проверял. Если стать перед зеркалом и сказать: «Разом нас багато», что-то скверное творится с мимикой – какие-то бесноватые гримасы, как если смешать американскую улыбку с синдромом Туретта» (один із різновидів розладу центральної нервової системи) [6].

М. Єлізаров не сприймає незалежності України, ненавидить «помаранчеву революцію» (див. численні інтерв'ю, зокрема і в київських часописах «Фокус», «Шо» та ін.). Для нього Харків і Дніпропетровськ – це російські території, вулицями Харкова «плавают рыбы, усатые, как Шевченко, и изо ртов вылетают пузыри» і т. ін. Він, звісно, підтримує анексію Криму, а Гіркін-Стрелков для нього – «совершенно удивительная личность». Роль України в сучасному історичному контексті М. Єлізарову бачиться такою: «Саркофаг ядерных отходов, вместилище вредных производств, лагерь для европейских нелегалов, территория размещения американских ПРО, место секс-туризма, инкубатор дешевой рабочей силы и пушечного мяса для будущих войн НАТО на Востоке, разменная пешка в политических войнах с Россией.

Короче, жалкая роль» (ви не повірите, але все це вміщено на сторінках київського часопису «Шо») [23]. Заплющивши очі – і чуєш міністра закордонних справ Росії Лаврова або представника Росії в ООН Чуркіна...

До тих, хто зневажає Україну, її мову та культуру, приєднав свій голос і Леонід Гіршович, музикант і письменник, який мешкає в Ганновері. Ще 2001 р. у книжці «Замкнутые мира доктора Прайса», до якої включено дві повісті – «Без стыда и совести» і «Цвишен ям унд штерн: Быт и нравы гомосексуалистов Атлантиды», зустрічаються українські фрази, – може, це пояснюється присутністю в повісті «Без стыда и совести» українстки Асі, колишньої вчительки... Проте художній прийом перестає бути художнім прийомом, коли Л. Гіршович починає висловлювати своє справжнє ставлення до нашої мови – в одному місці він «стилизує хама – *нэ трэба*» [3]. 2005 р. у московському видавництві «Текст» з'явився роман Л. Гіршовича «„Вий“, вокальний цикл Шуберта на слова Гоголя», дія в якому відбувається в окупованому Києві. У вже згаданій повісті «Без стыда и совести» Л. Гіршович посилається на книгу Ірми Люге «Психология искусства», де говориться про планету з «перекритими кислородними краниками испытанных приемов». Так то на якійсь планеті, а в романі «Вий» «краники випробуваних прийомів» просто позривало – тут лунають бідкання, що під час німецької окупації «для русских на Украине настали жовто-блакитные времена», дорікання тим, хто ходить «с желто-голубой тряпичей на рукаве», жахання від того, що «небось они (українці. – М. С.) и «Слово о полку Игореве» теперь проходят по-украински». «Незалежність», «шаровары», «пидпильщик», «западенцы», «москалы», «Галычына» – ці слова багато разів уживаються то в репліках, то ремарках. Л. Гіршович не втомлюється іронізувати над перекладами українською мовою відомих романсів, арій, підкреслюючи, що українська мова не здатна відтворити красу російськомовного тексту. Оперний театр Л. Гіршович називає «Велька Опера». Його верне від слів про М. В. Лисенка, що він є «нашим музичным видзеркаленням», а про оперу «Тарас Бульба» автор «Вия» пише, що на неї «раньше солдат водили. И из ремесленных училищ. Строем. Чтобы в зале хоть кто-то был». Слідом за М. В. Лисенком дістає свою порцію презирства Б. Р. Гмиря (у романі він має ім'я Гайдабура). Та що там М. В. Лисенко із Б. Р. Гмирею! Він не щадить навіть музей М. Булгакова: «А шо, – пише Л. Гіршович, – клянутся же в мемориальном домике на Володимирском

(так у Л. Гіршовича. – М. С.) взвозе своим Мастером, но при этом своей незалежностью». Та найбільше обурення викликає написане Л. Гіршовичем про Олену Телігу. У тексті її названо Оксаною Підводою, вона очолює «Прапор». Щоб ні в кого не виникало жодних сумнівів, Л. Гіршович удається до своєрідного «постмодерністського» прийому – він у коментарях називає прототипів: Гайдабура – Гмиря, Підвода – Теліга і т. ін. Щоправда, автор «Вия» перебріхує: Теліга в нього Олеся, а не Олена... Ну, та для людини, яка порівнює три дні, проведені в Києві, з «трема ночами Хомы Брута», – все одно: з переляку чого не скажеш... Але якими такими емоціями можна керуватися, щоб написати про розстріл О. Теліги в Бабиному Яру: «...не зря «Тараса Бульбу» везли в братскую Одессу. Но странно – и по-своему поучительно: инициатива такой постановки не исходила от конкретной персоны, все эти персоны уже сгинули, по пословице, в ту же могилу, что рыли другим – буквально», а потім прокоментував: «Олена Теліга была не единственной из украинских националистов, кто нашел свой конец „у Бабином Яру“» [4]. Отакі от тепер скрипалі вперемішку з письменниками...

Чи не з інспекторською перевіркою Київ відвідав Андрій Льовкін, колишній редактор блискачучого часопису «Родник», що виходив у Ризі (1988–1992 рр.; там уперше опубліковано роман Д. Оруелла «Звіроферма» та багато іншого, чого ще не можна було друкувати в СРСР/СНД). 2004 р. часопис «Звезда» (Санкт-Петербург) оприлюднив враження А. Льовкіна, які названо «4 ночных магазина города К.», від міста К., столиці країни У., з головною вулицею Хрещатик. За вікнами – липень–серпень 2002 р. Перший магазин, що на Хрещатику, московському гостю не сподобався: «...и магазин „Шалена мода“, а все равно „Сельпо“» (втім, їжа, куплена в цьому магазині, виявилася смачною і дешевшою, ніж у Москві...). А. Льовкін пояснює, чому він пише К. і У.: «Эти город и страну надо называть только буквами потому, что они именно К. и У. В общем, они похожи на этот магазин... Реально, усековнение названия этой державы до У. обоснованно, она так и прозывалась: «страна», по-здешнему «країна», так что она официально и называется «У. Страна», но «Страна У. лучше». Московський гість відчуває напади блювоти від таких слів, як «цілодобово», «шкіра», «смачного» («что, кажется, означало «приятного аппетита», впрочем – неперебивимое, что-то этнически-физиологическое»), «вибух», «відносини», «подарунок» («ну кто после „подарунка“ не до-

бавит „бля”?»). Льовкін пише, що в К. у нього є хтось, знайомий по М[оскві]. Проте й вони стали для нього огидними через їхню приналежність до певної – іншої – субстанції, до «их времени, их дележа», отож відтепер вони не були йому «социально близкими». Розправившись зі знайомими, Льовкін переходить до «украинской державности», яку «они, – тобто українці, – в 2002 году решили извлечь аж из князя Владимира (будто как длинную макаронину вытягивая), положив в лице президента венки к его памятнику – вот именно как основателю государственности У.». Льовкін не стримується: «Ну вот чего это они (все ті ж осоружні українці. – М. С.) еще тут не умерли все – было совершенно непонятно». І жалкує, що немає того, хто влаштував би українцям «демонстрацию несоответствия их представлений о себе». Льовкін ходить містом К. і коментує все, що бачить: «...сбоку Рада походила на хороший крематорий», з «чучелами этнических украинцев по бокам». Лише три станції пересадок у метро, виявляється, «развитию умственных способностей не способствовали» (?!). Не сподобалися Льовкіну і п'ять будинків, що оточують Майдан Незалежності – «торчат, как цуцики бездомные, ждут пропитания» (?!). І дивно було б, коли б московський гість нічого не сказав про українську мову (подолавши напади блювоти від українських слів, про що говорилося вище). Для Льовкіна «их язык» – «не украинский, а их как бы русский» [16]. Одне слово, ще й Льовкіну, як Гіршовичу, випало побувати в К. і провести в ньому дні, «подобные трем ночам Хомы Брута».

У сьомому числі за 2008 р. часопис «Дружба народов» надрукував статтю Александра Корабльова «Те, что у края». Її автор – доктор філологічних наук, завідувач кафедри теорії літератури й художньої культури Донецького національного університету, редактор інтелектуально-художнього часопису «Дикое поле». Часопис «Дружба народов» (його зараз очолює Александр Ебоноідзе), знехтувавши назву, що визначає основну ідею, якою він мусить керуватися, відбираючи для публікації на своїх сторінках вірші, прозу, публіцистику, критику, друкує статтю, яка збурила українську громадськість, і друкує її з веселенькою анотацією: «Кому-то покажется, что это как-то несерьезно: обращать к анекдотам в таком важном вопросе, как национальный характер. На что ответим убежденно и категорично: «Совсем наоборот! Это самый серьезный из аргументов». В своем эссе «Те, что у края» сложный феномен украинского национального характера изясно,

с иронией пытается осмыслить <...> Александр Кораблев» (ніби передбачаючи реакцію українців на статтю А. Корабльова, «ДН» друкує добірку віршів Ліни Костенко, Наталки Білоцерківець та Юрія Андруховича в перекладі Ігоря Кручика під промовистою назвою «Имена на глобусе Украины»...).

Тональність статті А. Корабльов задає вже в першому реченні: «Типичные украинцы живут известно где – в анекдотах». Я не буду переказувати наукоподібну маячню А. Корабльова, який, мабуть, забув, що для дослідника анекдотів важливим є час їх створення, середовище, в якому вони виникли тощо (див. хоч би праці Міші Михайличенка, А. Жолковського, Ірини Кімакович). Корабльов переконаний, що анекдоти, які він розглядає, написані українцями з однією метою – возвеличити себе і принизити клятих москалів [8]. Так мислячи, можна добалакатися до того, що молдавани, вірмени, чукчі, Чапаєв, Вовочка, ВВП також складають про себе анекдоти самі.

Та хай думки про анекдот залишаться на науковому сумлінні доктора філології Корабльова. Я про інше. Знехтувавши реакцією на статтю «Те, что у края», її автор узявся розправлятися зі своїми опонентами, чим підтвердив справжність намірів, якими він керувався, беручись за свій пасквіль. «ДН» охоче надає сторінки для чергового шедевра Корабльова, названого «Те, что у зеркала». Мою увагу в цій статті привернули слова: «...я не знаю, кто такой Юрий Мушкетик (А. Корабльов спростовує звинувачення Ю. М. Мушкетика, висловлені у його статті «Постріл із-за рогу», надрукованій у «Літературній Україні». – М. С.). Никаких других его сочинений, кроме статьи о моей персоне, я не читал. Наверное, он все-таки писатель. Но я не знаю такого писателя» [9]. Це говорить доктор філологічних наук, завідувач кафедри одного з найбільших вишів України!!! А. Корабльов ображається, що його зараховують до «професорів». А чому б і ні? Не читав Мушкетика, зате, мабуть, читав у Донецьку А. Ахметову, П. Гулака-Артьомовського... або тих, хто входить до складу спілки письменників фейкової ДНР, яку Корабльов нині очолює. Але ми не про те. Ми про ще одну статтю професора Корабльова. Її також опубліковано в «Дружбі народів» (2013) під заголовком «Европейские ценности и славянский союз. Досужие соображения о будущем наших языков». Розвиваючи думки, висловлені в статті «Русские нерусские» (2012), де прославляється «всечеловек Пушкин», який, на відміну від Шевченка, «не призывает лить реки вражьей крови... не ставит условий Богу» [10],

проф. Корабльов у своїй статті просторікує про майбуття слов'янських мов. Для цього він вигадує нову лінгвістичну галузь – «обыкновенный языковой дарвинизм». Отож, за його законом, російська мова виживе, маючи «необычайный творческий потенциал, навсегда явленный классической русской литературой», українська ж виживе, якщо продемонструє «национальный ренессанс, притом такой невероятной силы, который бы побудил потрясенную Европу перейти на украинский». Кепські справи й у польської, чеської чи сербської мов – вони опиняються «в лингво-культурной изоляции, усугубляемой разрывом или ослаблением межсловаческих контактов». Єдине спасіння, за Корабльовим, у слов'янському союзі [11]. Отакий-от «обыкновенный языковой дарвинизм». Страшно гадати, але наступною може стати стаття Корабльова про мовну політику Новоросії.

Не втрималася від антиукраїнського випаду і Єлена Чіжова в романі «Лавра» (2011), героїня якого, приїхавши із Санкт-Петербурга до Почаєва, примудрилася у весільному салюті почути постріли «бендеровских берданок» (курсив і *e* в першому складі – Є. Чіжової. – М. С.) [29].

Відома перекладачка творів Умберто Еко Єлена Костюкович 2013 р. видала власний роман «Цвингер». Життя багатьох його персонажів пов'язане з Україною, що дало авторці нагоду вплести в тканину твору й антиукраїнські висловлювання про перетворення М. Булгакова «в этнографическую ляльку в национальном вертепе украинцев», унаслідок чого він став «видатным письменником Михайло Афанасьевичем», про «лубочное обращение „Мыкола”» (стосовно М. Гоголя). Звичайно ж, згадуються в «Цвингері» і «щиры хлопцы-полицаи», якісь антиєврейські погроми в Києві 1946 р., іронізми з приводу заходів до 60-ліття Бабиного Яру. У зв'язку з Бабиным Яром Єлена Костюкович укладає в уста героїв «Цвингера» такі провокативно-підступні слова: « – Может, расстреливали не немцы, а местные. Эсэсовцев по штатным спискам во всех командах было человек по тридцать. Остальные с желто-блакитными повязками». І тут таки не краще припущення, що мовби це поліцаї-українці вибрали Бабин Яр для розстрілів, бо їм «хотелось скорее отделаться» [12].

Не втрималася, щоб не дорікнути на адресу українського слова й Татьяна Толстая. У збірнику «Легкие миры» (2014) є текст під назвою «Синие яйца», в якому прораб Сергій Іванович «выражается с малороссийским говорком». Сама ж Т. Толстая в тексті «Гной», пригадуючи фальшиві фрази, слівця, кліше, що ними рясні-

ли шпальти радянських газет, цитує, так би мовити, взірць такої продукції: «Как оно всегда и было, – пишет Т. Толстая, – южная пышность была куда производительнее северной скудости. Писали-то плохо многие, но я отдаю первый приз с бантом одному украинскому писателю, напечатавшему в конце восьмидесятых скорбное прощальное слово о своем товарище по перу... вроде бы товарища Евгеном звали. Этот Евгений, сообщал нам писателю, был чудо как хорош, в моральном нержавеющей плане: он «снял врачующим бичом полуду с наших глаз» [28]. Про кого б не йшлося, але то був некролог, і чи годиться письменниці іронізувати над такими текстами? Хіба, може, для того, щоб додати й свій голос до кпинів над недолугістю українців?

Так чи так, а варто сказати про ставлення «Литературной газеты» до найдративлішого для росіян питання – до незалежної України. Про це вочевидь можна написати не одну дисертацію. Колись газета таврувала формалістів, А. Солженіцина та інших антирадянщиків. Сьогодні ж, очолювана Ю. Поляковим, вона цілком серйозно веде мову про русинський діалект як про четверту східнослов'янську мову, пише про Новоросію як про доконаний факт, щедро ллє бруд на Україну, трактуючи її як геополітичний проект Німеччини тощо. До того ж «Литературная газета» нині стала пристанищем для літературних «біженців» з України. Серед новоявлених, захеканих від утечі, – харків'янин Станіслав Мінаков. Був він звичайним членом Національної спілки письменників України, писав російською мовою. Проте революція гідності виявила справжнє ество цього літератора, отож його було виключено з лав НСПУ. Ще один біженець – Олександр Яровий, кандидат філологічних наук, викладач Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Всі знали про його комуністичні погляди, та дивилися на них крізь пальці. Але коли О. Яровий під час подій на Майдані Незалежності на своїй сторінці «В Контакте» став посилати прокльони на адресу учасників мирних протестів, закликаючи «беркутівців» «стрелять фашистских сук», «бить их на поражение», «прострелити кінцівки бойовикам» (?!), щоб решта розбіглася, – і тоді студенти КНУ збунтувалися й відмовилися ходити на його лекції (так само відмовилися студенти й від лекцій викладача П. Рудякова, ще одного опонента Майдану). О. Яровий і П. Рудяков полишили університет. Нині С. Мінаков і О. Яровий дають для «Литгазеты» просуфльовані інтерв'ю та пишуть статті під копірку: і той, і той розп'якує про «необандерівські по-

рядки», про «свидомитов», «укров», «київську хунту», яка захопила владу і встановила тоталітарний режим, а ще про немоскальське скакання, про українців як «южнорусскую ветвь русского народа», про «русский имперский город Харьков», про «нацистский вооруженный переворот», про «Новороссию как автономное государственное образование», про бісівщину, яка панує в Україні, тощо. Особливо зворушують слова О. Ярового «я любил и люблю киевских студентов, эту веселую, творческую, прекрасную и очень разную братию». Зараз, кажуть, О. Яровий викладає в одному з московських вишів. Обидва «біженці» безбожно брешуть: С. Мінаков запевняє, що його виключили з НСПУ за те, що він «русский. Русский писатель», а О. Яровий на догоду новим господарям декларує, що його звільнили з роботи «в связи с ... публично высказанной гражданской позицией, которая состояла в категорическом неприятии» націоналізму, закликів до міжнародної ворожнечі, фальсифікації культурної історії, вулично-екстремістських методів вирішення політичних проблем суспільства. Засліплені ненавистю, «біженці» не помічають того, що на Майдані чітко заявили про себе, крім українців, зокрема й російськомовних, і росіяни також. Я особисто схилиюся перед людиною, яка говорить «Украина должна быть независимой!», і зневажаю людину, яка каже: «Та навщо нам ота незалежність!» Майдан зробив відомими російськомовних Семена Семенченка, Юрія Бірюкова, Тетяну Ричкову, Олену Стяжкіну та ін. Таким, як С. Мінаков, далеко до них, бо бути «русским» в Україні – це любити Україну, а не бризкати слиною ненависті зі шпальт газети, яка виходить у країні, що встигла повоювати в Чечні, Грузії, Молдові, а нині воює в Україні. І підливають олії в огонь такі от «русские писатели» мінакови, що проживають в Україні. Останнім часом «Литературная газета» розважається творенням колекції солдатиків – уже є Будионівець, Комбат Великої Вітчизняної, зелений чоловічок, об ногу якого треться кіт і дякує, що віднині його називатимуть «кот» (мабуть, коти всіх англомовних держав ніяк не діждуться, коли прийдуть визволителі та звільнять їх від назви cat). Узимку, повідомляє газета, «когда вся Россия в прямой трансляции с площадей Киева наблюдала крушение украинской государственности, обсуждали эти трагические события на работе и в Сети, была подготовлена серия «Бойцы „Беркута”». Потом было возвращение Крыма, началась работа за свободу „Новороссии”... Є надія, що колекцію

«Литературной газеты» поповнять фігурки «біженців» – С. Мінакова, О. Ярового та ін.

Колишній киянин Є. Водолазкін у книзі «Инструмент языка. О людях и словах» (2012) друкує дві замальовки: про сумний випадок із дивним плагіатом, виявленим у літературному портреті посереднього українського письменника, написаному деканом філологічного факультету КНУ імені Тараса Шевченка, і про те, як викладач історії КПРС пукнув у туалеті згаданого вишу. Він кепкує, що нині історію КПРС в українських університетах замінила історія України. І додає у зв'язку з тим, що викладач, випустивши гази, сказав: «Перезимуем!»: «...при среднегодовой цене в три сотни долларов за тысячу кубометров использовать газ так бездумно там (в Україні. – М. С.) просто никому не придет в голову» [2]. Жаль, що Є. Водолазкін зберіг у пам'яті лише ці дві історії, хоч у Києві він ходив до школи, навчався в університеті. Та й говорити так про «газову війну», коли в Україні залишилися твої родичі, однокласники й однокурсники, принаймні не гуманно.

Із такого ж штибу висловлювань складається стаття колишнього головного редактора «Огонька», нині віце-президента Видавничого дому «Коммерсантъ» Віктора Лошака (Огонек. – 2014. – № 47). «Реконструюючи» травневі події в Одесі, він не може стримати жалю, що нині в назві Одеси зникла одна літера «С», отож «ухо все чаще улавливало на улице редкий раньше в одесском общении украинский язык»; він неправдиво твердить, що для «Евромайдана русский – значит второсортный», що для одеситів «Новороссия не пустой звук» [20]. Маємо визнати, що колишній одесит безнадійно відстав від життя – нині Україна користується іншою шкалою цінностей, щиро шануючи російськомовних волонтерів, учасників АТО і тих росіян, які виходять на підтримку України в Росії.

На тлі сучасного українофобства особливо вражає творчість письменника із Санкт-Петербурга Павла Крусанова. 2001 р. вийшов у світ його збірник «Бессмертник». А в ньому – «Дневник собаки Павлова», де згадується «заграничный Крым». Його відвідують письменники Північної Пальміри, учасники наукової конференції. Крим зустрів їх, звичайно, «постным маслом, гороховым самогоном и купонами самостийной Украинской республики», «порожистым ручейком южно-русской речи» [14]. 2005 р. П. Крусанов написав есе «О судьбе крымской жужелицы» (підзаголовок, у дужках – «в бреду, 2005»), де висловлює стурбованість долею цього «найкрасивішого жука Палеоарктики». Це створіння (точніше, його їстівні

личинки), каже П. Крусанов, хоче жити в Імперії, а не на території, враженій помаранчевою чумою; він переймається тим, що фірмачі українського Криму винищать жужелицю, продаючи її личинки французьким ресторонам. «Петербургские фундаменталисты, – править П. Крусанов, – призывают к мобилизации сил во имя спасения крымской жужелицы. А сделать это можно единственным путем – вернуть несчастного жука в Империю. Вместе с Крымом, разумеется».

Р. С. Ближайшим летом группа петербургских фундаменталистов отправляется в Южный Крым с намерением провести работу по формированию правительства крымской жужелицы в изгнании» [13].

Аби перекопатися в тому, що це не пародія, озирнемося у 2002-й, а потім – у 1995-й роки. В інтерв'ю щотижневику «Start Money» при газеті «Ведомости» (2006) П. Крусанов на запитання «Куда пристанут еще не присоединившиеся осколки СССР – Российской Империи – Белоруссия, Украина, Средняя Азия?» відповідає: «Белоруссия, Украина и Казахстан исторически, этнически и экономически находятся в области российских интересов. Надо гибко, но настойчиво вести дело к сближению, а в идеале – к объединению этих территорий с Россией в единое политическое и экономическое пространство. Этому, безусловно, будут противиться Америка и Европа. Недавно они уже делали попытки перекупить Украину за оранжевые шарфики. По идее, хорошо бы организовать Америке и Европе собственные проблемы, чтобы им на какое-то время стало не до нас» [13]. Ну, і вже остаточно підтвердження того, що думки П. Крусанова не маячня, його есе «Легионеры Незримых Империй» (2004), де він згадає 1995 р., коли композитор Сергій Курьохін (нині покійний) і філософ Александр Дугін, що йменували себе «новими магами», в БК «Ленради» озвучили свій маніфест. П. Крусанов відзначає подібність думок, викладених у цьому Маніфесті, з думками, які можна знайти в антропологічній праці Александра Секацького «Моги и их могущество» (1994), філософа, що належить до кола друзів П. Крусанова. Це зібрання петербурзьких фундаменталістів чи неофундаменталістів, що позиціонує себе як «явление великой Незримой Империи». Воно сформувалося 1998 р., а 24 січня 2001 р. у московському клубі «О. Г. И» було зачитано «заяву» від імені письменників, які до цього кола входили. Заяву передрукували «Книжное обозрение», «Независимая газета» і «День литературы».

16 квітня 2001 р. група петербурзьких фундаменталістів звернулася з листом до Президента РФ В. В. Путіна, і цей лист, на думку П. Крусанова, вплинув на нього, «*иначе чем объяснитъ российско-украинский дипломатический конфликт 2003 года с насытной дамбой в Керченском проливе*». «*Определенно, – робить висновок П. Крусанов, – со стороны России это была репетиция – проработка будущего Босфорского сценария*» (йдеться про захоплення Босфора й Дарданелл, до якого закликають В. В. Путіна фундаменталісти. – М. С.) [13]. Це – нащадки Родіона Раскольников, виховані на словах про «слезинку ребенка», котрі ходять сьогодні вулицями «города, изваянного на болоте...».

Ще 2006 р. російська журналістка Ольга Романова, звільнена через симпатії до України з телеканалу REN TV, переповівши численні випадки виявів негативного ставлення до України й українців, які панують у Росії, дивувалася, що українці після цього все ще хочуть дружити з Росією. І резюмувала: «А вот за эту самую статью у меня будут неприятности. Мне скажут, что ненавижу Россию и что я ее враг – только из-за того, что я тоже хочу дружить с Украиной» [24].

У рецензії О. Пухнавцева на новий фільм А. Михалкова-Кончаловського «Белые ночи почтальона Алексея Тряпищина» зі шпальт тієї ж «Литгазеты» лунає докір на адресу відомого режисера за фільм «Битва за Україну», присвячений Л. Д. Кучмі. Рецензенту не подобається, що А. Михалков-Кончаловський дає в цьому фільмі слово «одиозным деятелям воинствующего украинства», які стверджують, що Україна – справді не Росія. «Странно, – пише О. Пухнавцев, – что именно русский режиссер принялся доказывать этот тезис, который по праву можно считать ключевым фактором идеологической диверсии [американцев] против восстановления общего (підкреслення моє. – М. С.) российско-украинского пространства (экономического или политического)» [22].

Ох, уже ці прокляті американці!..

Р. С. Щоб цей матеріал не сприйнявся як тенденційний, варто згадати імена російських письменників В. Шендеровича, Л. Рубінштейна, Б. Акуніна, В. Сорокіна, В. Пелєвіна (він подарував блискучу формулу про «битву углеводородных деспотий с трубопроводными демократиями»), А. Мальгіна, зрештою, Татьяну Толстую, яка відмовилася брати участь у збірникові, присвяченому «нашому Крыму» та ін. На відміну від Юнни Моріц і Новели Матвєєвої, вони не співають в одному хорі з Алексан-

дром Прохановим, Ю. Поляковим, А. Дугіним, А. Воронцовим, а висловлюють тверезі й виважені думки, до яких, на жаль, у Росії не хочуть прислухатися. Можливо, й тому, що забагато росіян відчують: ми ж таки ніколи братами й не були.

Література

1. Алешковский Ю. Перстень в футляре / Юз Алешковский // Звезда. – 1993. – № 7.
2. Водолазкин Е. Инструмент языка. О людях и словах / Е. Водолазкин. – М. : Астрель, 2012.
3. Гиршович Л. Замкнутые миры доктора Прайса. Повести / Л. Гиршович. – М. : НЛО, 2001.
4. Гиршович Л. «Вий», вокальный цикл Шуберта на слова Гоголя / Л. Гиршович. – М. : Текст, 2005.
5. Елизаров М. Госпиталь. Повести и рассказы / М. Елизаров. – М. : Ad Marginem, 2009.
6. Елизаров М. Бураттини. Фашизм прошел / М. Елизаров. – М. : Астрель : АСТ. – 2011.
7. Ерофеев В. Из записных книжек разных лет / М. Ерофеев // Конец века. Независимый альманах. – 1992. – № 4.
8. Кораблев А. Те, что у края / А. Кораблев // Дружба народов. – 2008. – № 7.
9. Кораблев А. Те, что у зеркала / А. Кораблев // Дружба народов. – 2009. – № 7.
10. Кораблев А. Русские нерусские / А. Кораблев // Дружба народов. – 2012. – № 1.
11. Кораблев А. Европейские ценности и славянский союз. Досушие соображения о будущем наших языков / А. Кораблев // Дружба народов. – 2013. – № 5.
12. Костюкович Е. Цвингер : роман / Е. Костюкович. – М. : АСТ : Corpus, 2013.
13. Крусанов П. Всё прочее – литература / П. Крусанов. – СПб. : Амфора, 2007.
14. Крусанов П. Бессмертник : повесть, рассказы / П. Крусанов. – СПб. : Амфора, 2001.
15. Лайков М. Гуляй, Украина! (Осень 1996 – осень 1997) / М. Лайков // Москва. – 1998. – № 4.
16. Левкин А. 4 ночных магазина города К. / А. Левкин // Звезда. – 2004. – № 3.
17. Липкин С. В первый день / С. Липкин // Новый мир. – 1996. – № 35.
18. Лиснянская И. Лирика / И. Лиснянская // Знамя. – 1997. – № 6.
19. Лосев Л. Иосиф Бродский. Опыт литературной биографии / Л. Лосев. – М. : Молодая гвардия, 2006.
20. Лошак В. Политическое дело / В. Лошак // Огонек. – 2014. – № 47.
21. Незримая империя : повести / Александр Секацкий, Наль Подольский, Владимир Рекшан ; сост. П. Крусанов. – СПб. : Амфора. ТИД Амфора, 2005.
22. Пухнавцев О. Учитель–кинемеханик–почтальон... / О. Пухнавцев // Литературная газета. – 2014. – № 41 (22–28.10).
23. Радикальный «Библиотекарь» // ШО. – 2008. – № 3.
24. Романова О. Враг у ворот / О. Романова // Корреспондент. – 2006. – № 11.
25. Садур Н. Немец : роман / Н. Садур // Знамя. – 1997. – № 6.
26. Самойлов Д. Бандитка / Д. Самойлов // Новая газета. – 2005. – № 39 (02–05.06).
27. Таланин В. Малороссия в объятиях глобализма и «украинский национализм» / В. Таланин // Москва. – 2002. – № 8.
28. Толстая Т. Легкие миры / Т. Толстая. – М. : АСТ, 2014.
29. Чижова Е. Лавра : роман / Е. Чижова. – М. : АСТ : Астрель, 2011.

Михайло Наєнко

ГОГОЛЬ І ШЕВЧЕНКО: ДВА УКРАЇНСЬКИХ ГЕНІЇ – ОДНА ПРОБЛЕМА

(Кілька зауваг на берегах 200-літніх ювілеїв Гоголя і Шевченка)

Історія приналежності літературного генія до певної нації чи навіть до певного міста-села така ж давня, як і сама історія літератури. Сім грецьких міст, наприклад, досі претендують на те, щоб Гомер «народився» саме в їхньому місті; зате ніхто не сперечається, що він таки грецький поет. Тим часом московські літературознавці понад двісті років переконують один одного, що поема невідомого автора «Слово

про Ігорів похід» належить таки їхній, московській літературі, хоч усьому світові відомо: в час написання цього твору ніякої Московії на будь-якій мапі світу не існувало; автор цього твору жив або в Києві, або в Новгород-Сіверську, або навіть у Галичині; тобто – на території сучасної України-Русі, але ніяк не Московії...

Із визначенням національної приналежності Шевченка й Гоголя доходило, було, до анек-